

Εμείς και οι Άλλοι: Η αντίληψη του «άλλου» στην εργασία με ηλικιωμένους και υπερήλικες

Karina Hoßfeld με τους Thomas Wilde και Lars Gockel, VNB Γερμανία

Ο όρος «otherism», που συχνά αναφέρεται ως «othering», προέρχεται από τους αγγλικούς όρους «other» ή «otherness», οι οποίοι μεταφράζονται ως «διαφορετικός» ή «άλλος». Ο «otherism» περιγράφει μια διαδικασία κατά την οποία μεμονωμένα άτομα ή ομάδες («εμείς») διακρίνονται από άλλα άτομα ή ομάδες («οι άλλοι»). Σε αυτή την κοινωνική διαδικασία, τα άτομα ή οι ομάδες κατασκευάζονται ως «διαφορετικά». Με αυτόν τον τρόπο, η ομάδα που δεν ανήκει στο «εγώ» κατηγοριοποιείται πάντα ως «διαφορετική» και «ξένη», καθώς αποκλίνει από το «πρότυπο», το οποίο χρησιμεύει ως δικαιολογία για τον αποκλεισμό (βλ. <https://diversity-arts-culture.berlin/woerterbuch/othering>).

Οι ηλικιωμένοι συχνά υφίστανται διακρίσεις ρητά λόγω της ηλικίας τους ή χαρακτηρίζονται ως ανεπαρκείς ή μη ικανοί πλέον (Butler, 1969· ΠΟΥ, 2021). Οι «άλλοι» δεν αναφέρονται αποκλειστικά σε μορφές διακρίσεων που σχετίζονται με την ηλικία· πράγματι, οι ηλικιωμένοι ειδικότερα ενδέχεται να επηρεάζονται από πολλαπλές μορφές στιγματισμού – λόγω της ηλικίας τους, των περιορισμών στην υγεία τους, της άνοιας, του υπόβαθρου ή της κοινωνικής τους κατάστασης, ή μιας ταυτότητας ή ιστορίας ζωής που δεν ανταποκρίνεται στην ετεροκανονικότητα.

Η σεξουαλικότητα και η ταυτότητα στην τρίτη ηλικία επηρεάζονται ιδιαίτερα από τέτοιες διαδικασίες «αποξένωσης». Οι ηλικιωμένοι που εκφράζουν σεξουαλικές ανάγκες ή επιθυμούν να συνάψουν στενές σχέσεις παρεκκλίνουν από την κοινωνική νόρμα της «νεανικής σεξουαλικότητας» και, ως εκ τούτου, συχνά θεωρούνται ακατάλληλοι ή προβληματικοί. Αυτή η αντίληψη οδηγεί συχνά στην παθολογικοποίηση ή την ηθικοποίηση της συμπεριφοράς τους, ιδίως σε ιδρυματικά περιβάλλοντα φροντίδας. Στην τρίτη ηλικία, η διάκριση μπορεί επίσης να ενταθεί λόγω της αύξησης των εξαρτήσεων: τα άτομα εξαρτώνται περισσότερο από επαγγελματική υποστήριξη, θεσμικές δομές (φροντίδα, υποστήριξη, στέγαση) και τυποποιημένους κανονισμούς. Εδώ, δεν οργανώνεται απλώς η «υποστήριξη», αλλά καθιερώνεται και η κανονικότητα: σε όσους θεωρούνται «ακατάλληλοι» παρέχεται λιγότερος χώρος (τόσο κυριολεκτικά όσο και συμβολικά), λιγότερη αξιοπιστία και λιγότερα περιθώρια δράσης. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα σε περιπτώσεις όπου η σεξουαλικότητα και η οικειότητα αποτελούν ήδη κοινωνικό ταμπού: οι κανόνες τότε δεν λειτουργούν ως ρητή απαγόρευση, αλλά ως «μη επιθυμητό» (Gagnon & Simon, 1973· Goffman, 1963).

Ένα παράδειγμα από την καθημερινή ζωή

Σε έναν οίκο φροντίδας, το προσωπικό στο δωμάτιο του προσωπικού συζητά για το ότι «οι ένοικοι ήταν και πάλι δύσκολοι σήμερα». Τι σημαίνει αυτό στην πραγματικότητα; Ουσιαστικά, αναφέρονται σε διάφορα άτομα με ατομικές ανάγκες. Ο συλλογικός όρος «οι ένοικοι» δημιουργεί απόσταση. Οι συγκεκριμένες αιτίες της ανησυχίας ή της δυσαρέσκειας αγνοούνται αρχικά. Αυτό το μικρό παράδειγμα απεικονίζει τι εννοούμε με τον όρο «εξωτερίκευση»: έχει γίνει ένα πρώτο, πιθανώς ασυνείδητο, βήμα προς την κατεύθυνση της αντιπαράθεσης «εμείς οι φροντιστές» έναντι «αυτών των δύσκολων ενοίκων», οι οποίοι θεωρούνται ως μια ομοιογενής ομάδα.

Προτάσεις για τη δική σας εργασία

Οι επαγγελματίες φροντιστές μπορούν να παρατηρούν και να αναστοχάζονται τη δική τους συμπεριφορά στην καθημερινή ζωή:

- Σε ποιες καταστάσεις χρησιμοποιώ αυτή την αντίθεση μεταξύ «εμείς» και «αυτοί» (π.χ. «οι πελάτες», «αυτοί που βρίσκονται υπό φροντίδα», «αυτοί που φροντίζουμε»);
- Ποια επίδραση έχει αυτή η γλώσσα στη στάση και τις πράξεις μας;
- Πώς θα μπορούσαμε να περιγράψουμε την ίδια κατάσταση με έναν πιο εξατομικευμένο και εκτιμητικό τρόπο;

Γίνεται σαφές ότι στο επίκεντρο του «αλλοτρισμού» βρίσκεται η διαίρεση σε «εμείς» και «αυτοί». Αυτή η διάκριση γίνεται συχνά ασυνείδητα, για παράδειγμα όταν οι επαγγελματίες αποστασιοποιούνται από όσους έχουν ανάγκη φροντίδας ή από όσους βρίσκονται υπό τη φροντίδα τους, ή όταν οι αποφάσεις λαμβάνονται αποκλειστικά εντός της ομάδας χωρίς τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων. Από ψυχολογική άποψη, αυτό συχνά χρησιμεύει ως μέσο αυτοπροσανατολισμού και προστασίας από τη συναισθηματική υπερφόρτωση. Και συχνά απλοποιεί την εργασία όταν όλοι αντιμετωπίζονται σύμφωνα με τα ίδια πρότυπα. Άλλωστε, ισχύει και το αντίστροφο: όσο περισσότερο αξιολογούνται οι ατομικές ανάγκες, τόσο υψηλότερες είναι οι προσδοκίες των ατόμων που βρίσκονται υπό φροντίδα ότι αυτές οι ανάγκες θα ικανοποιηθούν. Ωστόσο, αυτό συχνά απλώς δεν είναι εφικτό εντός των δεδομένων ωρών εργασίας και του προϋπολογισμού. Παρ' όλα αυτά, αξίζει τόσο για τα άτομα όσο και για τους φορείς να αναλογιστούμε πού μπορούμε να υποστηρίξουμε και πού να αποφύγουμε τις μορφές «αλλοτρίωσης».

Οι «διακρίσεις» γίνονται πιο έντονες στην τρίτη ηλικία

Αν και η διάκριση δεν ξεκινά στην τρίτη ηλικία, οι επιπτώσεις της μπορούν να συσσωρευτούν και να εδραιώνονται θεσμικά καθώς οι άνθρωποι γερνούν. Δύο μηχανισμοί είναι ιδιαίτερα κεντρικοί σε αυτό:

1. Συσσώρευση κατά τη διάρκεια της ζωής:

Οι ανισότητες επιμένουν για χρόνια και δεκαετίες (όπως τα χαμηλότερα εισοδήματα, η περιορισμένη πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, τα κενά στο ιστορικό απασχόλησης και οι χαμηλότερες συντάξεις) και γίνονται πιο ορατές στην τρίτη ηλικία (Dannefer, 2003; Levitas et al., 2007).

2. Θεσμική εξάρτηση:

Καθώς τα συστήματα υποστήριξης επεκτείνονται, οι κανόνες, οι ρουτίνες και τα ερμηνευτικά πλαίσια των θεσμών γίνονται το κεντρικό κριτήριο για την αναγνώριση και τον αποκλεισμό (Goffman, 1961; Foucault, 1976).

Θεσμικό πλαίσιο και σεξουαλικότητα στην τρίτη ηλικία

Στο πλαίσιο της σεξουαλικότητας και της οικειότητας, **μπαίνει στο παιχνίδι ένας τρίτος παράγοντας: η σεξουαλικότητα στην τρίτη ηλικία αποτελεί συχνά πολιτισμικό ταμπού** – ως αποτέλεσμα, οι νόρμες ασκούν ιδιαίτερα ισχυρή επιρροή μέσω της σιωπής, της αποφυγής του θέματος και των σιωπηρών ορίων του τι είναι αποδεκτό (Goffman, 1963; Gagnon & Simon, 1973). Παρόλο που η σεξουαλικότητα και η ταυτότητα παραμένουν κεντρικά στοιχεία της ανθρώπινης ζωής καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής, τα θέματα αυτά αποτελούν συχνά ταμπού στην τρίτη ηλικία. Αυτό καθιερώνει μια θεσμική «τάξη κανονικότητας» στην οποία η αυτονομία και η ενηλικίωση υποτιμούνται. Εδώ συγκλίνουν δύο μηχανισμοί: ο ηλικιακός ρατσισμός, δηλαδή η υποτίμηση ή η διάκριση με βάση την ηλικία, και ο ρατσισμός κατά των ατόμων με αναπηρία, δηλαδή η κανονικοποίηση της απόδοσης και της αυτονομίας ως προτύπου, κάτι που μπορεί να οδηγήσει σε αποσεξουαλικοποίηση,

παιδικοποίηση, υπερπροστασία ή γενικευμένη αμφιβολία σχετικά με την ικανότητα παροχής συγκατάθεσης (Campbell, 2009; Goodley, 2014).

Αυτή η σύγκλιση είναι κεντρική για τους «-ισμούς του Άλλου», διότι καταδεικνύει ότι ο αποκλεισμός δεν προκύπτει μόνο από ατομικές προκαταλήψεις, αλλά και μέσω θεσμικών ρουτινών και αποδόσεων κοινωνικού καθεστώτος (Goffman, 1961; Campbell, 2009).

«Άλλος-ισμός»: Μηχανισμοί διαμόρφωσης της σεξουαλικότητας και της οικειότητας

- **Αόρατο**

Η αόρατοτητα σημαίνει ότι οι ανάγκες δεν ερευνώνται, δεν καταγράφονται και δεν λαμβάνονται υπόψη. Ως αποτέλεσμα, το «δεν αντιμετωπίζεται» γρήγορα μετατρέπεται σε «ανύπαρκτο» (Link & Phelan, 2001· Goffman, 1963). Αυτό επηρεάζει ιδιαίτερα σοβαρά τις περιθωριοποιημένες ομάδες, καθώς ήδη αντιμετωπίζουν στιγματισμό πιο συχνά και η αποκάλυψη της ταυτότητάς τους (π.χ. ως queer ή τρανς) μπορεί να είναι γεμάτη κινδύνους.

Η αόρατοτητα των ιστοριών ζωής των queer

Πολλοί ηλικιωμένοι ομοφυλόφιλοι έζησαν σε μια εποχή που η ομοφυλοφιλία αποτελούσε ποινικό αδίκημα και οι ομοφυλόφιλοι περιφρονούνταν από πολλούς από τους συγχρόνους τους. Ομοίως, τα τρανς* άτομα συναντούσαν ελάχιστη κατανόηση στο παρελθόν. Αυτές οι εμπειρίες διαμορφώνουν την εμπιστοσύνη, τα αισθήματα ντροπής και τον τρόπο με τον οποίο κάποιος αντιμετωπίζει την ελκρινεία σχετικά με τη δική του ιστορία ζωής.

Βασικό σημείο: Η σιωπή ή η απόκρυψη δεν συνιστούν ουδετερότητα. Ενισχύουν την κανονικότητα ότι «γήρας = μη σεξουαλικότητα» και μεταθέτουν το βάρος της ευθύνης στους ίδιους τους επηρεαζόμενους, απαιτώντας από αυτούς πρώτα να «αποδείξουν» ή να εκφράσουν «με θάρρος» τις ανάγκες τους (Goffman, 1963; Link & Phelan, 2001).

Ερωτήσεις αναστοχασμού για τη δική μας πρακτική

- ο Πόσο ποικιλόμορφες, από την άποψη του φύλου και των σχέσεων, είναι οι μορφές και οι συζητήσεις που σχεδιάζουμε;
- ο Δείχνουμε ενεργά ότι σέβονται οι διαφορετικές επιλογές ζωής;

- **Αποσεξουαλικοποίηση και παιδικοποίηση**

Η αποσεξουαλικοποίηση είναι κάτι περισσότερο από την απλή «απουσία σεξ» – είναι μια κρίση για το καθεστώς: το άτομο δεν θεωρείται πλέον νόμιμο υποκείμενο επιθυμίας, οικειότητας και αυτοδιάθεσης. Ο ικανισμός ενισχύει αυτή την κρίση όταν η ανάγκη για φροντίδα ή βοήθεια συγχέεται με την έλλειψη νομικής ικανότητας (Campbell, 2009; Goodley, 2014).

Βασικό σημείο: Αυτό δείχνει πώς η φροντίδα μπορεί να μετατραπεί σε ανικανότητα. Πρόκειται λιγότερο για «ατομική παραβατική συμπεριφορά» και περισσότερο για δομικό κίνδυνο, όταν η προστασία έχει καθολικά προτεραιότητα έναντι της αυτονομίας (Beauchamp & Childress, 2019).

- **Ηθική ρύθμιση μέσω της ευτελοποίησης ή της αμυντικής στάσης**

Ο ηθικός έλεγχος εκδηλώνεται συχνά στις πιο μικρές αντιδράσεις (βλέμματα, αστεία, αποστροφή του βλέμματος, υποτίμηση) και προκαλεί ντροπή (Goffman, 1963). Η σεξουαλικότητα στην τρίτη ηλικία έρχεται έτσι σε σύγκρουση με πολιτισμικές αντιλήψεις στις οποίες η σεξουαλικότητα συνδέεται με τη νεότητα, την ελκυστικότητα και την απόδοση (Gagnon & Simon, 1973).

Βασικό σημείο: Η υποβάθμιση («χαριτωμένο») αρνείται κάθε σοβαρότητα στην οικειότητα και τη μεταφέρει σε ένα παιδικό επίπεδο. Η αμυντική στάση («είναι πραγματικά απαραίτητο στην ηλικία σου;») τη χαρακτηρίζει ως απαράδεκτη. Και στις δύο περιπτώσεις, ο αποκλεισμός συμβαίνει χωρίς ρητή απαγόρευση.

- **Παθολογικοποίηση**

Όταν η σεξουαλικότητα γίνεται ορατή στην τρίτη ηλικία, συχνά αντιλαμβάνεται ως «πρόβλημα»: ως δυσλειτουργία, σύμπτωμα ή κίνδυνο.

Βασικό σημείο: Αναδύεται μια διπλή λογική: 1. Η σεξουαλικότητα θεωρείται «ανύπαρκτη»· 2. όταν γίνεται ορατή, πλαισιώνεται κυρίως ως κίνδυνος ή απόκλιση. Αυτό συχνά εμποδίζει μια προοπτική επικεντρωμένη στην ποιότητα ζωής.

- **Υπερβολική ρύθμιση που πηγάζει από την αβεβαιότητα («για να είμαστε σίγουροι»)**

Όπου απουσιάζουν κατευθυντήριες γραμμές, οι φορείς συχνά ανταποκρίνονται με γενικευμένους κανόνες. Αυτοί επηρεάζουν ιδιαίτερα σκληρά τα περιθωριοποιημένα άτομα, καθώς συχνά διαθέτουν λιγότερα δίκτυα υποστήριξης, αντιμετωπίζουν μεγαλύτερους κινδύνους στιγματισμού και έκθεσης και έχουν λιγότερη δύναμη να εκφράσουν παράπονα (Spade, 2015; Link & Phelan, 2001).

Βασικό σημείο: Εάν ένα ζήτημα «δεν βρίσκεται επίσημα στην ημερήσια διάταξη», δεν υπάρχουν διαθέσιμες επαγγελματικές οδοί σε περίπτωση σύγκρουσης. Τότε μπαίνουν στο παιχνίδι οι άτυποι κανόνες (ηθική, ντροπή κ.λπ.) – και ακριβώς εκεί αναπαράγονται οι «-ισμοί».

Μια διατομεακή προοπτική: Όταν οι ταυτότητες διασταυρώνονται

Η «εξωτερίκευση» έχει ιδιαίτερα ισχυρή επίδραση όταν συνυπάρχουν πολλαπλά χαρακτηριστικά. Οι ηλικιωμένοι δεν είναι απλώς ηλικιωμένοι – μπορεί επίσης να έχουν ιστορικό μετανάστευσης, να ανήκουν σε θρησκευτική μειονότητα, να είναι queer, να ζουν με αναπηρία ή να βρίσκονται σε κοινωνικά μειονεκτική θέση. Αυτές οι αλληλεπικαλύψεις (διασταυρώσεις) αυξάνουν τον κίνδυνο να αγνοηθούν, να παρεξηγηθούν ή να αντιμετωπιστούν με στερεότυπα.

Για παράδειγμα, μια ανύπαντρη, λεσβία κάτοικος με τουρκική οικογενειακή καταγωγή θα έχει βιώσει τον αποκλεισμό διαφορετικά από μια γυναίκα γερμανικής καταγωγής που γεννήθηκε στη Γερμανία και έχει παντρευτεί τη σύντροφό της. Η τελευταία είναι επίσης πιθανότερο να προσαρμοστεί καλύτερα στις ρουτίνες της μονάδας, καθώς το γεγονός του γάμου ζητείται ούτως ή άλλως από όλους. Ωστόσο, η φροντίδα δεν μπορεί απλώς να αρκείται στο να προσαρμόζεται σε ό,τι ταιριάζει στην πλειοψηφία. Αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο σε μια κοινωνία που γίνεται ολοένα και πιο ποικιλόμορφη, όπου μια ενιαία λύση που ταιριάζει σε όλους θα γίνεται όλο και πιο σπάνια. Τώρα που η κοινωνία έχει εξελιχθεί σε σημείο όπου, με την απελευθέρωση του γάμου, «γίνονται ορατοί» και τα άτομα του ίδιου φύλου, η φροντίδα πρέπει να ανταποκριθεί αναλόγως. Ένας ομοφυλόφιλος άνδρας που έχει βιώσει διακρίσεις δεν πρέπει πλέον να βρίσκεται σε μια κατάσταση όπου αισθάνεται ότι πρέπει να κρύψει την ταυτότητά του σε ένα ίδρυμα φροντίδας από φόβο για νέα απόρριψη. Ένας ένοικος με προσφυγικό υπόβαθρο μπορεί να αντιδρά ευαίσθητα σε δυνατούς θορύβους ή σε καταστάσεις ελέγχου – χωρίς αυτό να αναγνωρίζεται αμέσως ως αντίδραση που καθορίζεται από το βιογραφικό του υπόβαθρο.

Η διατομεακή σκέψη σημαίνει να μην περιορίζουμε τους ανθρώπους σε μία μόνο κατηγορία, αλλά να αντιλαμβανόμαστε την πολυπλοκότητα της πραγματικότητας που βιώνουν και να αναγνωρίζουμε ότι, όπου αυτές οι πτυχές διασταυρώνονται, οι πιέσεις μπορούν να ενισχύουν η μία την άλλη.

Προτάσεις για τους επαγγελματίες

Οι επαγγελματίες της εκπαίδευσης και της φροντίδας φέρουν ιδιαίτερη ευθύνη. Μέσω της επιμόρφωσης και της επαγγελματικής ανάπτυξης, οι επαγγελματίες μπορούν να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση στις ενέργειές τους και να ενισχύσουν την επαγγελματική τους προσέγγιση.

Βασικά στοιχεία της εργασίας στο πλαίσιο της «αλλοτρίωσης» είναι:

- ο Ο αναστοχασμός σχετικά με τις δικές μας αξίες, νόρμες και αβεβαιότητες όσον αφορά τη σεξουαλικότητα στην τρίτη ηλικία.
- ο Η γνώση και η επικοινωνία της γνώσης σχετικά με τις νομικές και ηθικές αρχές.
- ο Η προώθηση μιας ανοιχτής κουλτούρας στην ομάδα, στην οποία μπορούν να συζητηθούν δύσκολες καταστάσεις.
- ο Η ενεργή προστασία της ιδιωτικής ζωής, της οικειότητας και της αυτοδιάθεσης.
- ο Η ενσωμάτωση της βιογραφικής εργασίας για την καλύτερη αξιολόγηση των ατομικών αναγκών.

Βασικές αρχές για την αποφυγή της «εξωτερίκευσης»

• Δημιουργία ασφαλών και σεβαστών χώρων

Βασικό στοιχείο αποτελεί η δημιουργία χώρων όπου η σεξουαλικότητα και η ταυτότητα μπορούν να συζητηθούν ανοιχτά. Αυτό απαιτεί μια στάση σεβασμού, γλώσσα ευαίσθητη σε θέματα διακρίσεων και ενεργή αντιμετώπιση των δικών μας προκαταλήψεων. Ένας τέτοιος χώρος είναι ιδιαίτερα κρίσιμος για τους ηλικιωμένους LGBTQIA+, καθώς συχνά φέρουν μαζί τους μια ολόκληρη ζωή εμπειριών διακρίσεων (Fredriksen-Goldsen et al., 2017).

Ερωτήσεις για προβληματισμό

- ο Ποιοι τρόποι ζωής θεωρούνται σιωπηρά «φυσιολογικοί» στο περιβάλλον μας;
- ο Ποιος πρέπει να προσαρμοστεί στις διαδικασίες μας – και σε ποια σημεία θα μπορούσαμε να είμαστε πιο ευέλικτοι;
- ο Πώς διακρίνουμε τα οργανωτικά όρια από την απλή συνήθεια;

• Πρακτικές επικοινωνίας χωρίς αποκλεισμούς

Η επικοινωνία χωρίς αποκλεισμούς σημαίνει τη διαμόρφωση της γλώσσας και της συμπεριφοράς με τέτοιο τρόπο ώστε όλοι να αισθάνονται ότι απευθύνονται σε αυτούς και ότι γίνονται σεβαστοί. Αυτό περιλαμβάνει την αποφυγή ετεροκανονιστικών υποθέσεων («Θα έρθει και η σύζυγός σου να σε επισκεφτεί;»), τη χρήση γλώσσας ουδέτερης ως προς το φύλο και την ενεργή ακρόαση στις συνομιλίες. Οι επαγγελματίες δεν πρέπει να αποφεύγουν τις συζητήσεις σχετικά με τη σεξουαλικότητα, αλλά να τις καθοδηγούν με ευαισθησία και επαγγελματισμό.

- ο Περιγράψτε αντί να κρίνετε: «Παρατήρησα...» αντί για «αυτό είναι ακατάλληλο».
- ο Ανοιχτές, μη επικριτικές ερωτήσεις: «Τι είναι σημαντικό για εσάς όσον αφορά την οικειότητα/την ιδιωτικότητα/τις σχέσεις;»
- ο Μην κάνετε υποθέσεις: μην κάνετε υποθέσεις σχετικά με τον σεξουαλικό προσανατολισμό, το φύλο, την κατάσταση της σχέσης ή το «οικογενειακό μοντέλο» (Warner, 1991).

Γλώσσα και πολιτισμικές αποδόσεις:

- ο Πότε ερμηνεύουμε βιαστικά μια συμπεριφορά με βάση πολιτισμικά ή θρησκευτικά κριτήρια;
- ο Τι ερωτήσεις θα μπορούσαμε να κάνουμε αντί να βγάζουμε συμπεράσματα;
- ο Πόσο ανοιχτά μιλάμε για τους διαφορετικούς τρόπους ζωής, ώστε και οι κάτοικοι της ίδιας φύλου να μπορούν να αισθάνονται ασφαλείς;
- **Μετανάστευση, γλώσσα και εξουσία:** Η γλώσσα αποτελεί βασικό παράγοντα στην «αλλωτοποίηση». Αν οι ηλικιωμένοι δεν μιλούν γερμανικά ή τα μιλούν μόνο σε περιορισμένο βαθμό, χαρακτηρίζονται πιο γρήγορα ως «αποπροσανατολισμένοι» ή «μη συνεργάσιμοι».
 - ο Πού συγχέουμε τα γλωσσικά εμπόδια με τις γνωστικές διαταραχές;
 - ο Ποιες επιλογές επαγγελματικής γλωσσικής διαμεσολάβησης γνωρίζουμε και αξιοποιούμε;
 - ο Πώς μπορούμε να ενισχύσουμε τη μη λεκτική επικοινωνία και τη φροντίδα με πολιτισμική ευαισθησία, χωρίς να περιορίζουμε τους ανθρώπους στην «κουλτούρα» τους;

Και επίσης:

- **Συνεντεύξεις/έντυπα εισαγωγής:** Πώς έχουν σχεδιαστεί στο περιβάλλον μας; Οι ετεροκανονιστικές παραδοχές («σύζυγος/σύζυγος») είναι επίσης εμφανείς στις συνεντεύξεις και τα έντυπα εισαγωγής σε περιβάλλοντα φροντίδας, καθιστώντας αόρατες άλλες σχέσεις.

Η «αποξένωση» προκύπτει επίσης όταν οι θεσμικές διαδικασίες υποθέτουν σιωπηρά μια «τυποποιημένη βιογραφία»: ετεροφυλόφιλος, γερμανόφωνος, ανατραφείς στη χριστιανική πίστη.

- **Ιδιωτικότητα και εμπιστευτικότητα**

Η ιδιωτικότητα αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και αποκτά ιδιαίτερη σημασία στα πλαίσια της φροντίδας. Στις μονάδες μακροχρόνιας φροντίδας, συχνά περιορίζεται από τα κοινά δωμάτια, τις οργανωτικές διαδικασίες ή την έλλειψη προσωπικού. Η οικειότητα και οι ευκαιρίες για ιδιωτικότητα πρέπει να προστατεύονται ενεργά εδώ ειδικότερα, για παράδειγμα μέσω δωματίων που κλειδώνουν, σαφών κανονισμών επισκεπτηρίου και εμπιστευτικών χώρων για συνομιλία. Χωρίς ιδιωτικότητα, η οικειότητα είναι σχεδόν αδύνατη – ειδικά στα κοινά δωμάτια.

- **Ενημερωμένη συγκατάθεση σε περιπτώσεις κυμαινόμενης διανοητικής ικανότητας**

Ένα ιδιαίτερα ευαίσθητο ζήτημα είναι το θέμα της ικανότητας συναίνεσης σε άτομα με άνοια ή άλλες γνωστικές διαταραχές. Οι τρέχουσες ηθικές προσεγγίσεις υποστηρίζουν ότι η συναίνεση δεν πρέπει να θεωρείται αποκλειστικά ως μια στατική κατάσταση, αλλά ως μια δυναμική διαδικασία. Οι επιθυμίες, τα μη λεκτικά σήματα και οι προηγούμενες βιογραφικές δηλώσεις πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την αξιολόγηση (Dewing, 2007).

- **Επαγγελματικές σχέσεις και ηθική ευθύνη**

Το προσωπικό συχνά βρίσκεται σε δίλημμα μεταξύ της ανάγκης να παρέχει υποστήριξη και της διατήρησης επαγγελματικής απόστασης. Είναι ζωτικής σημασίας να αναγνωριστεί ότι είναι τόσο νόμιμο όσο και απαραίτητο να αναγνωρίζονται οι ανάγκες για εγγύτητα και οικειότητα, χωρίς να εκμεταλλεύονται οι σχέσεις εξάρτησης ή να υπερβαίνονται τα όρια. Η τακτική εποπτεία και οι συζητήσεις περί ηθικών περιπτώσεων μπορούν να είναι χρήσιμες από αυτή την άποψη.

- **Αβεβαιότητα χωρίς κατευθυντήριες γραμμές:** Όταν η σεξουαλικότητα «δεν αντιμετωπίζεται», συχνά προκύπτουν ad hoc περιορισμοί σε περίπτωση σύγκρουσης (Spade, 2015).

Παράγοντες κινδύνου και στρατηγικές πρόληψης

- **Ηθική κρίση**

Αντιδράσεις του προσωπικού φροντίδας που δεν είναι ουδέτερες, αλλά αντίθετα κρίνουν τη σεξουαλικότητα των ηλικιωμένων ή των ατόμων της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας – π.χ. ως «δυσάρεστη», «αηδιαστική» ή, αντίθετα, την υποτιμούν με παιδικό τρόπο.

Παραδείγματα:

- Ένας εργαζόμενος στον τομέα της φροντίδας λέει: «Σε αυτή την ηλικία, αυτό δεν θα έπρεπε να συμβαίνει πια...».
- Χαχανητά ή περιφρονητικά βλέμματα απέναντι στην ομοφυλοφιλική οικειότητα.
- Εξευτελισμός: «Α, αυτοί οι δύο είναι τόσο γλυκοί όσο οι έφηβοι».

Στρατηγική: εδώ συνιστάται να διατυπωθεί ένας κανόνας για την ομάδα: «περιγράψτε αντί να κρίνετε», ή να γίνει χρήση της εποπτείας ή να καθιερωθεί η διαβούλευση μεταξύ συναδέλφων για συγκεκριμένες περιπτώσεις.

• **Λογική προστασίας που βασίζεται σε στερεότυπα αναπηρίας**

Η σεξουαλικότητα των ηλικιωμένων περιορίζεται ή ακόμη και εμποδίζεται υπό το πρόσχημα της «προστασίας»· ιδίως σε περιπτώσεις γνωστικής εξασθένησης και συχνά χωρίς να πραγματοποιείται καμία πραγματική αξιολόγηση της αυτοδιάθεσης. Το πρόβλημα εδώ είναι ότι η αυτοδιάθεση περιορίζεται υπέρ μιας υπερβολικής έννοιας προστασίας.

Παραδείγματα:

- Μια σχέση εμποδίζεται επειδή ένα άτομο πάσχει από άνοια («Δεν μπορεί να το αποφασίσει αυτό»).
- Συγγενείς ή προσωπικό απαγορεύουν τις επισκέψεις ενός συντρόφου «για την προστασία τους».
- Η σεξουαλική επαφή θεωρείται κατηγορηματικά «επικίνδυνη».

Στρατηγική: Σε αυτή την περίπτωση, συνιστάται η εφαρμογή διαφανούς διαχείρισης της συναίνεσης, δομημένων διαδικασιών και κατευθυντήριων γραμμών για τη διασφάλιση της προστασίας των ευάλωτων ενηλίκων (παιδιών, νέων) από κάθε μορφή βίας, κακοποίησης, εκμετάλλευσης ή παραμέλησης (διαδικασίες προστασίας), η ορθή τεκμηρίωση και η αξιολόγηση πάντα κατά περίπτωση (Beauchamp & Childress, 2019).

• **Συμβολική «ένταξη»**

Συμβολική «ένταξη» χωρίς πραγματική δομική αλλαγή. Το πρόβλημα προκύπτει όταν αυτό συμβαίνει χωρίς περαιτέρω μέτρα ένταξης και αντίστοιχη στάση. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η συμβολική ενέργεια μετατρέπεται σε ψευδή ένταξη και τα πραγματικά προβλήματα παραμένουν.

Παραδείγματα:

- Με καλές προθέσεις: η σημαία του ουράνιου τόξου στην είσοδο – αλλά το προσωπικό δεν έχει λάβει την κατάλληλη εκπαίδευση.
- Η δήλωση αποστολής αναφέρει τη «ποικιλομορφία» – αλλά οι καταγγελίες από άτομα της κοινότητας LGBTQI+ αγνοούνται.
- Παρόλο που υπάρχει «υπεύθυνος επικοινωνίας για θέματα queer», δεν έχει εξουσία λήψης αποφάσεων.

Στρατηγική: Αυτοκριτική ανασκόπηση εντός του οργανισμού

- Γλώσσα (χρησιμοποιούμε γλώσσα χωρίς διακρίσεις;)

- ο Χώροι (διαθέτουμε, για παράδειγμα, ασφαλείς χώρους;)
- ο Κανόνες (είναι ευαίσθητοι σε θέματα διακρίσεων;)
- ο Διαδικασίες υποβολής καταγγελιών (ποιος μπορεί να έχει πρόσβαση σε αυτές και πόσο προσβάσιμες και αποτελεσματικές είναι;)

- **Πολιτισμική ερμηνεία**

Η συμπεριφορά ή οι ανάγκες αποδίδονται βιαστικά στην «κουλτούρα», αντί να λαμβάνεται υπόψη η οπτική του ατόμου. Αυτό περιορίζει τους ανθρώπους σε στερεότυπα, γεγονός που ενισχύει την «αλλοτρίωση».

Παραδείγματα:

- ο «Αυτό είναι ταμπού στην κουλτούρα σου, έτσι δεν είναι;»
- ο Η υπόθεση ότι ένα άτομο καταστέλλει τη σεξουαλικότητά του λόγω του υπόβαθρού του.
- ο Η διατύπωση γενικεύσεων για τις «θρησκευτικές οικογένειες».

Στρατηγική:

- ο Ρωτήστε τα άτομα απευθείας αντί να κάνετε αβάσιμες υποθέσεις.
- ο Εστιάστε σε διατομεακές προσεγγίσεις (π.χ. Patricia Hill Collins & Sirma Bilge).

Συγκεκριμένα παραδείγματα πρακτικών χωρίς αποκλεισμούς

- Έντυπα/ιατρικό ιστορικό: Χρήση ουδέτερων όρων στα έντυπα («σύντροφος», «σημαντικός άλλος»), προαιρετικά: αντωνυμίες/τίτλοι.
- Η ιδιωτικότητα ως πρότυπο: Σεβασμός στους χώρους/τους ιδιωτικούς χώρους, επιλογές «Μην ενοχλείτε», συμφωνία για σαφείς κανόνες «χτυπήστε πριν μπείτε».
- Ομαδική κουλτούρα: Καθιέρωση μιας ρουτίνας αναστοχασμού («Τι μας προκαλεί; Ποια νόρμα ισχύει εδώ;») αντί να καταφεύγουμε σε αστεία ή αμυντικές στάσεις (Goffman, 1963).

Σύνοψη

Η πρακτική χωρίς αποκλεισμούς σημαίνει τη δημιουργία των συνθηκών που καθιστούν τη διαφορετικότητα στην τρίτη ηλικία μια πραγματική δυνατότητα. Αυτό περιλαμβάνει ένα ασφαλές και σεβαστό περιβάλλον, επικοινωνία χωρίς αποκλεισμούς, την προστασία της ιδιωτικής ζωής και μια ευαίσθητη προσέγγιση όσον αφορά τη συγκατάθεση μετά από ενημέρωση. Αυτές οι πτυχές αποτελούν τη βάση της ηθικής πρακτικής. Ιδιαίτερα σε περιβάλλοντα φροντίδας, είναι απαραίτητο να αμφισβητούμε κριτικά τις θεσμικές δομές και να ενισχύουμε την ατομική αυτονομία. Η «αλλοτρίωση» γίνεται πιο περίπλοκη όταν η τρίτη ηλικία αλληλεπιδρά με εμπειρίες μετανάστευσης, ρατσισμού, queer τρόπων ζωής ή γλωσσικών φραγμών. Μια επαγγελματική προσέγγιση στην εργασία με ηλικιωμένους σημαίνει, επομένως, και διατομεακή σκέψη: να μην βγάζουμε βιαστικά συμπεράσματα, αλλά να παραμένουμε περίεργοι, να θέτουμε βιογραφικές ερωτήσεις και να μην δραματοποιούμε ούτε να αγνοούμε τις διαφορές. Μια πρακτική φροντίδας ευαίσθητη στη διαφορετικότητα και κριτική ως προς τις σχέσεις εξουσίας ενισχύει την αξιοπρέπεια, την ασφάλεια και την αίσθηση του ανήκειν – ιδιαίτερα για άτομα που έχουν ήδη βιώσει αποκλεισμό στη ζωή τους.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Arbeitskreis Medizinischer Ethikkommissionen in der Bundesrepublik Deutschland e.V. und Zurechnungsfähigkeit (2026): <https://www.akek.de/faq/6-informierte-einwilligung/> (letzter Aufruf: 05.02.2026).
- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2019). *Principles of Biomedical Ethics* (8. Aufl.). Oxford University Press.
- Butler, R. N. (1969). Age-ism: Another Form of Bigotry. *The Gerontologist*, 9(4, Part 1), 243 ff.
- Campbell, F. K. (2009). *Contours of Ableism: The Production of Disability and Abledness*. Palgrave Macmillan.
- Collins, P. H., & Bilge, S. (2016). *Intersectionality*. Polity Press.
- Dannefer, D. (2003). Cumulative Advantage/Disadvantage and the Life Course: Cross-Fertilizing Age and Social Science Theory. *The Journals of Gerontology: Series B*, 58(6), S327–S337.
- Dewing, J. (2007). Participatory research: A method for process consent with persons who have dementia. *Dementia*, 6(1), S. 11–25.
- Foucault, M. (1976). *Überwachen und Strafen: Die Geburt des Gefängnisses*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Foucault, M. (1983). *Sexualität und Wahrheit 1: Der Wille zum Wissen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Fredriksen-Goldsen, K. I., Jen, S., Bryan, A. E. B., & Goldsen, J. (2017). Cognitive impairment, Alzheimer's disease, and other dementias in the lives of lesbian, gay, bisexual and transgender older adults and their caregivers. *Journal of Applied Gerontology*, 37(5), S. 545–569.
- Gagnon, J. H., & Simon, W. (1973). *Sexual Conduct: The Social Sources of Human Sexuality*. Aldine Publishing Company.
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Anchor Books.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Prentice-Hall.
- Goodley, D. (2014). *Dis/ability Studies: Theorising Disablism and Ableism*. Routledge.
- Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E., & Patsios, D. (2007). *The Multi-Dimensional Analysis of Social Exclusion*. University of Bristol.
- Link, B. G., & Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing Stigma. *Annual Review of Sociology*, S. 27, S. 363–385.
- Spade, D. (2015). *Normal Life: Administrative Violence, Critical Trans Politics, and the Limits of Law*. Duke University Press.
- Stryker, S. (2008). *Transgender History*. Seal Press.
- Warner, M. (1991). Introduction: Fear of a Queer Planet. *Social Text*, (29), S. 3–17.
- World Health Organization. (2021). *Global Report on Ageism*. World Health Organization.
- World Health Organization (WHO). (2015). *World report on ageing and health*. WHO Press. <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/5174879e-b0dc-43fc-b3a8-b1db31c51d4c/content> (letzter Aufruf: 11.02.2026).